

Mese a suszter fiáról

Kétszáz éve született Hans Christian Andersen, a meseíró, nemzedékek hosszú sorának „nevelője”.

A baromfiudvar, ahol egyszer egy hatyúfióka kelt ki a kacsatojásból, Dániának egy kis szigetén volt, Odense városkában.

„Szép mese az én életem, gazdag és boldog mese.” Ezekkel a szavakkal indítja el Andersen *‘Életem meséje’* című önéletrajzát, mely valóban úgy kezdődik, mint egy mese. Volt egyszer egy szegény suszter, annak volt egy fia. Egy napon meghalt a szegény suszter, s a fiú elindult világgá – azaz a fővárosba, Koppenhágába –, hogy hírt, dicsőséget szerezzen. Akkor még nem tudta, színész lesz-e belőle, táncos vagy énekes. Amikor megkérdezték tőle, mi szeretne lenni, csak azt felelte rá: „híres ember”.

A hírnév felé vezető út azonban elég nehéz volt, elég göröngyös, megaláztatásokkal szegett, kudarcokkal kikövezett. Ám – csakúgy, mint a mesében – akadtak jótét lelkek, jóakarók, akik segítették a szegény árvát, hogy megtalálja a maga királyságát. Elvégezte a gimnáziumot – ha nem is könnyen – *Collin* úrnak, a királyi színház direktorának atyai segítségével, s közben felismerte, hogy az irodalom lesz a járható út számára. Verseket, regényeket kezdett írni, színdarabokat nyújtott be a színháznak – váltakozó sikerrel.

Az erős fantáziával és írói készséggel, de kevés tapasztalattal rendelkező fiatal ember egyelőre egyetlen témát variálgatott: saját életét. Írásai részben nem is jutottak a nyilvánosság elé, s amelyek eljutottak, nem hozták meg írójuk számára azt a sikert, amelyről álmódott. Még nem jött el a dicsőség ideje. Hol tárgyilagos, hol rosszindulatú kritika fogadta a kezdő író műveit, míg végül – pártfogói segítségével – sikerült elnyernie egy németországi utazásra szóló királyi ösztöndíjat.

Németországi tartózkodása alatt felkereste a tudós *Grimm-testvéreket*. Jakob, akivel sikerült találkoznia, közömbösen

fogadta őt: nem ismerte a nevét. Ezt nagyon a szívére vette az ifjú író, s évek múlva is emlegette, bár második berlini találkozásukkor kölcsönösen megkedvelték egymást. A költő önéretén esett csorbát kiköszörüli a másik testvér, Wilhelm Grimm, miután kiderül, hogy évek óta figyelemmel kíséri a dán író munkásságát, akinek közben nagy sikert ért el egy saját költségén kiadott humoros elbeszélése, majd két verseskötete is megjelent.

Mint beérkezett író tér haza szülővárosába, hogy meglátogassa anyját a szegényházban... Ez volt utolsó találkozásuk.

Ezután Párizsba utazik, Svájcban keresztül Itáliába, majd ismételen Németországba, ahol megismerkedik a német romantikával s annak jeles képviselőivel. Érdeklődését fölkelte a romantika által fölfedezett, új irodalmi műfaj, a mese, és bekövetkezik a döntő fordulat a különféle műfajok között botladozó író pályáján, megnyitva előtte az elismerés és hírnév kapuit.

*

A mesével nem ekkor találkozott először Andersen. A kis Hans Christiant születésétől kezdve a mese világa vette körül. Az odensei bábszínház előadásai már kisfiú korában erős hatással voltak képzeletére. Hazatérve az előadásokról maga is bábokat fabrikált, rongyokból kiszabott ruhákba öltöztette őket, és eljátszotta velük a látottakat, majd ő maga talált ki cselekményt kis bábtársulata számára.

Témáért nem kellett messzire mennie. Apja, az irodalom, a költészet iránt fogékony *Hans Andersen*, szívesen olvasott fel kisfiának a keze ügyébe került könyvekből: az *‘Ezeregy éjszaka’*-ból, *Walter Scott* regényes elbeszéléseiből, sőt *Shakespeare* drámáiból is. Nagyanyjától, a szegényház takarítónőjétől gyakran hallott régi meséket, öreg, félkegyelmű nagyapja fából fa-

ragott, furcsa figurái is megmozgathatták képzeletét. S maga a táj, tengerparti dűnéivel, lidércek lakta ingoványaival, romba dőlt, régi udvarházaival telides-teli volt mesékkel, kísérteties történetekkel, hajdani földesurakról s szegény cseléd lányokról szóló mendemondákkal.

És közben megismerkedett a Grimm testvérek híres népmese gyűjteményével.

Későbbi éveiben a német romantikusok, *E. T. A. Hoffmann, Brentano, Tieck*, a francia emigráns *Chamisso*, nem utolsósorban honfitársa, *Oehlenschläger* ugyancsak inspiráló hatással voltak költészetére, melynek gazdag táplálékkal szolgált az élő természet, a városi élet, a tarkabarka tárgyak, gőzölgő teáskannák, ólomkatonák, szobadíszek, konyhaedények, eldobott palackok és haszontalan cserepek sora – melyek mind életre keltek, megszólaltak, kényszerítették a költőt, hogy írja meg a meséjüket.

Hans Christian Andersen első meséskönyve 1835-ben – harmincéves korában – jelent meg, és hamarosan megszerzte írója számára a türelmetlenül áhított sikert. Ettől kezdve évről évre újabb mesekönyveket bocsátott a nyilvánosság elé, negyven év alatt százötvenhat mesét, pontosabban olyan rövidebb-hosszabb elbeszélést, melyben a mesének olykor lényeges, tartalmi elemeit használta fel mondánivalói közlésére, máskor csupán a mese egyes járulékos vonásait alkalmazta mint sajátos kifejezési formát – felnőtt olvasóknak szánt írásaiban.

A rút kis kacsa tehát kibontotta hattyúszárnyait és felemelkedett a költészet magaslataira, hol végre elfoglalhatta az őt megillető helyet. A szegény ember fia király lett a mesék gyönyörűségei birodalmában.

Ha közelebről szemügyre vesszük Andersen „meséit”, azt észlelhetjük, hogy ezeknek csak egy – nem is túlságosan nagy – része felel meg a mai tudományos meghatározás által kijelölt feltételeknek. A Koppenhágában megjelenő „Anderseniana” című évkönyv 1966-ban megjelent számában az „Idée et forme des contes d'Andersen” című dolgozat írója – *Paul V. Rubov* – a következő műfajokba sorolja Andersen „meséit”: mesék, történetek, novellák, kisregények, mondák, mítoszok, fabulák, parabolák és költemények prózában. A témákban való változatosság tehát együtt jár a műfaji változatossággal.

Ő maga „Gyermekmesék” címen adja ki első meséskönyvét.

Néhány évvel később önéletrajzában így ír meseírói pályájának kezdeteiről:

„Az elsőnek megjelent füzetben... a magam egyéni módján régi meséket meséltem el, melyeket gyerekkoromban hallottam. A füzet egy eredeti darabbal zárult, amely – úgy látszik – legnagyobb sikert ért el, bár elég közeli rokonságban állt Hoffmann-nak egy meséjével.” Fel-

E sajátos, anderseni hangulatú mesék, melyeknek típusát ő teremtette meg, új, odáig nem ismert színekkel frissítették fel a mesék hagyományos világát. Ennek a világnak hősei a fák, a virágok, csigabigák s a tárgyak, melyeknek a hangját őelőtte senki sem hallotta meg. Ide tartoznak a kis Ida virágai, akik éjszaka bált rendeznek a gyerekszobában, és másnap reggelre elhervadnak. Mesei cselekménye nincs, mesei szerkezetnek semmi nyomát nem mutatja. Szentimentalizmusba hajló, kis lírai elbeszélés.

tehetően „A kis Ida virágai” lehetett ez a mese, melynek mintáját *E. Nielsson* Hoffmann „Diótörő”-jében véli fölismereni.

„Növekvő vonzalmam a meséhez arra ösztönzött, hogy meséimet többnyire magam gondoljam ki, s a következő esztendőben újabb füzetet adtam közzé, majd kevéssel ezután egy harmadikat, melyben legnagyobb mesém, „A habléány”, saját kitalálásom volt. Ez a mese nagy érdeklődést keltett, mely csak fokozódott a további füzeteknél.”

Itt meg kell jegyeznünk, hogy ami „A habléány” című mesét illeti, az idősebb kortársnak, *de la Motte Fouqué* bárónak a romantikus irodalom divatos olvasmányai

közt igen népszerű, 'Undine' című mesereményében ugyancsak egy vízi sellő a főszereplő, aki földi szerelme kedvéért feláldozza életét és boldogságát. A motívumot egyébként már korábban Hoffmann is feldolgozta drámáinak.

A továbbiakban ezeket írja meséiről a költő:

„Elbeszéléseimet azon a nyelven, azokkal a kifejezésekkel vetettem papírra, melyekkel először mondtam el a gyerekeknek, s ezenközben megfigyelhettem, hogyan fogadták a különböző életkorok. A gyerekek főleg azon mulattak, amit én staffázsnak neveznék, az idősebbeket a mélyebb gondolatok érdekelték. A mese olvasmányává vált felnőttek és gyerekek, és bizony nehéz feladat eléállította azt, aki mesét akart írni. Meséim Dániában nyitott szívekre találtak. Mindenki olvasta őket. Ekkor kihúztam a 'Gyermeknek'-et a mesék elől, és a következő három füzetet 'Új mesék' címen adtam ki. ('A szerencse sárcipői', 'A pipitér', 'A rendíthetetlen ólomkatona'.) Ezt valamennyit magam találtam ki, s hazámban a legnagyobb elismeréssel fogadták őket... Üdítő derű áradt a szívembe, örömet éreztem, és felbátorodtam, hogy tovább fejlesszem magamat ebben az irányban, hogy behatoljak a mesék természetébe, és a gazdag forrást, a természetet, melyből merítettem, még gondosabban figyeljem.”

Az idézett vallomásokból kitetszik, hogy a költő lassan eltávolodik kezdeti ihletőjétől, a népmesétől; új mondanivalóhoz új formákat keres, és 1855-ben kiadott kötetének már nem 'Gyermekmesék' a címe, hanem 'Mesék és elbeszélések'.

Futólag már szóltam azokról a momentumokról, melyek hatással voltak Andersen „meséinek” tematikájára. (Maradjunk ennél a műfaji megjelölésnél, hiszen a témákban oly változatos életművet mégiscsak a mesei hangvétel jellemzi és különbözteti meg korának egyéb prózai alkotásaitól!)

Meséirői pályája kezdetén, mint ő maga is említette, gyermekkori élményei, a népmesék voltak rá hatással. Ekkor keletkezett néhány kis remekmű, mint a magyar mesekincsben is ismeretes 'Kanász'

(1842), mely utánozhatatlan humorral, vagy még inkább iróniával ábrázolja a királyi udvartartás sznob viselkedését, a foggyatékos nyelvtudású udvarhölgyek francia csevegését, a butuska királykisasszonyt, akit szigorú atyja elkerget a háztól, s aki még most is ott zokog a kapu előtt, a szakadó esőben. Népmesei fogantatású 'Az útitárs' című mese is, melyet a mesekatalógus „a hálás halott” címszó alatt tart számon, s amely többek között a Füne szigetén gyűjtött népmesék között is előfordul. 'A vadhatyúk' című mese nálunk 'A hét holló' címmel ismeretes. A vaskos humorú 'Tűzszerszám'-ban nem nehéz felismerni az 'Ezeregy éjszaka' Aladdinjának bűvös lámpását parasztibb realitású kivitelben. Erről ő maga is megemlíti, hogy gyermekéveinek kedves meséje volt. S a legnépszerűbb Andersen-mese, 'A király új ruhája' modelljét is egy spanyol gyűjteményben föllelt népmese szolgáltatta – ki tudja, milyen közvetítéssel. A népmesei ihletésű Andersen-mesék között említhetjük még a 'Fajankó'-t, az 'Amit apjuk tesz, mindig jó' című mesét, valamint a Grimm-féle gyűjteményből is ismeretes 'Kis Kolozs és Nagy Kolozs' címűt.

Andersen meséinek ehhez a vonulathoz sorolhatjuk még azokat a meséket, melyeknek szemlélete, szerkezete, miliője, formai sajátosságai ugyancsak a népmese ihlető hatásáról tanúskodnak. Ezek közül hadd említsem meg 'A borsóhercegnő'-t, valamint a költő legszebb meséjét, 'A fülemüle'-t, melyben költői hitvallását foglalja össze egy gyönyörű mese cselekményébe ágyazva.

Meséinek forrásai között a népköltészet mellett a népi ponyvát is érdemes megemlíteni, melynek egyik-másik népszerű darabja több évszázados múlta tekint vissza, többek között középkori jámbor példabeszédekre. Így például 'A Paradicsom kertje', mely a túlvilágot megjárt ifjúról szól, aki mindössze néhány percet töltött a Paradicsom kertjében, s miután hazatért városába, megtudta, hogy száz esztendeig volt távol, és senkit sem talált már életben rokonai, barátai, ismerősei közül. A mintául szolgáló épületes történet tartalmi és for-

mai meghatározói szerint nem mese. Keresztény mítosz a mese fénylő színeivel kiszíneze.

Hasonló hátteret sejtet a 'Történet egy anyáról, ki halott gyermekét akarja visszaszerezni a Haláltól'. Épületes ponyva lehetett a forrása 'A lány, aki a kenyérré hágott' című történetnek, melyről ezeket írja a költő: „Megírták, ki is nyomtatták, dalt is költöttek róla.” Oktató célzatú, jámbor történet volt forrása a 'Piros cipők' című balladás történetnek. Az ajándékba kapott piros cipellők táncba kényszerítik a hiú kis Karint, és megrontják ártatlan életét. Kegyetlenül kell bűnhődnie gyerekes vétkéért: le kell vágni a táncos lábakat, hogy megszabadulhasson a bűnre csábító cipőktől. Azok közé a mesék közé tartozik, amelyeket semmiképpen nem ajánlanánk mai gyerekeknek olvasmányul.

A szelíd lelkű, humánus érzésű költőtől egyébként nem idegenek az efféle kegyetlen megoldások. Példa erre 'A gyufaárus kisleány', mely a mai olvasót inkább taszítja, mint gyönyörködteti.

Néhány hosszabb elbeszélésének témáját a régi világ mondáiból kölcsönzi Andersen. „Hazám, Dánia, a költészet országa tele népmesékkel” – írja önéletrajzának első lapjain. Ezek közé az elbeszélések közé olyan darabok tartoznak, amelyeket már nem minősített meséknek, hanem „történetek”-nek nevezett. Ilyenek a 'Hattyúfészek', 'A harang-ágy', 'Történet a dúnékból' stb. Ezek nem tartoznak Andersen legismertebb írásai közé: a romantikus irodalom termékei, írjuk legragyogóbb kvalitásait, köztük a humort s az íróniát hiába keressük bennük. Ezek a művek már nem gyerekekhez, hanem felnőtt olvasókhöz szólnak: rövidebb-hosszabb elbeszélések, köztük lírai szövegek, önéletrajzi feljegyzések, úti élmények, szatirikus írások. Ezeknek már csak egy-két darabja őrzi a mesével való rokonság vonásait, mint 'A szerencse sárcipői' című fantasztikus elbeszélés, vagy 'Az árnyék' című szürrealista elemekkel merészen operáló, szatirikus novella a fiatal tudósról, aki fellett zsarnoki módon uralkodik a tulajdon árnyéka. Ezt a novellát olvasva elkerülhe-

tetlenül Gogol 'Orr' című elbeszélésére kell gondolnunk.

Andersen életművének azokról a darabjairól kell még szólnunk, melyeket a költő kifejezetten gyerekeknek szánt. E sajátos, anderseni hangulatú mesék, melyeknek típusát ő teremtette meg, új, odáig nem ismert színekkel frissítették fel a mesék hagyományos világát. Ennek a világnak hősei a fák, a virágok, csigabigák s a tárgyak, melyeknek a hangját öelötte senki sem hallotta meg. Ide tartoznak a kis Ida virágai, akik éjszaka bált rendeznek a gyermekszobában és másnap reggelre elhervadnak. Mesei cselekménye nincs, mesei szerkezetnek semmi nyomát nem mutatja. Szentimentalizmusba hajló, kis lírai elbeszélés. Hasonló hangulatú 'A pipitér' című mese. A kis virágról szól és a madárról, akik együtt pusztulnak el a kalitkában. Ide sorolhatjuk 'A rendíthetetlen ólomkatoná'-t is, mely írójának líráját foglalja meseszerű keretbe. Mesei cselekménye voltaképpen ennek sincs. Két szerelmesről szól, akiket a sors elválasztott egymástól. Nem gyerekeknek szóló mondanivaló, lírája mégis erőteljesen hat a gyermek olvasókra, akik pedig a két játékgéppel csendes szerelmi tragédiáját aligha élhetik át.

Közelebb áll a gyermek képzeletvilágához az 'Ole Lukóje' című kis mesefüzér. Ole Lukóje álom tündér sokszínű selyemfrakkban, két esernyővel a hóna alatt járja a falvakat, városokat, igazi mesefigura. Éjszakánként tarkabarka álomképekkel szórakoztatja az alvó gyermekeket. A hét minden egyes napjára más-más mesét talál ki nekik. Hétfőn rendre tanítja a rendetlenkedő betűket a kis Hjalmar palatábláján, kedden bepermetezi a tárgyakat, amittől a tárgyak megelevenednek – még a tájkép is a falon –, majd a kisfiúval együtt hajóra száll. Útközben egy gólya Afrikáról mesél a hajó utasainak, ámde a baromfiketrec lakói, ugyancsak a hajó utasai, nem értik a mesét, és ostobának tartják a gólyát. (Könnyű felismerni az író személyes élményeit az elbeszélésben.) Következő éjszaka egérlakodalomba kalauzolja el Hjalmar a tündér, majd egy multságos baba-lakodalomban vesznek részt, melynek le-

írásában remekül érvényesül a költő sajátos iróniája. Szombaton a tündér elbúcsúzik Hjalmartól, mert elő kell készítenie a világot a Vasárnap fogadására: kifényesíteni a csillagokat, lefűjni a port a füvekről. Miközben ezekről a dolgokról mesél az álomtündér a kisfiúnak, a falon függő képről egy haragos öregúr beleszól a mesébe, helytelenítve az elhangzott hazugságokat. Ole Lukője ekkor sértődötten eltűnik.

Következik ezután a vasárnap éjszaka, amitől valami különösen szép mesét várna az olvasó. Ekkor azonban ezüstsújtásos fekete öltözetben az álomtündér helyett testvéröccse, a Halál jelenik meg, aki a jól tanuló, szorgalmas gyerekeknek szép mesét, a lustáknak, hanyagoknak pedig csúnyát mesél. „De hiszen itt Halál a legszebb! – kiált fel erre Hjalmar. – Én bizony nem félek a Haláltól!” – Az öregúr a falon elégedetten bólogat. „Ez már tanulságos mese!” jelenti ki. . . És ezzel vége Ole Lukője meséjének, mely aligha nyeri el a mai gyerekek (és felnőttek) tetszését, bármily helyeslően bólogat a falon a kritikus öregúr.

A halál motívuma még több helyen is előfordul Andersen meséiben, hogy elfogadhatóvá tegye, megszépítse azt, ami ellen emberi természetünk mindvégig tiltakozik, amit – sajnos – a legszebb mese sem tud megszépíteni (hacsak nem a kegyetlennek minősített népmese). Bizonyára ez az oka, hogy ez a máskülönben bájos mese nem is válhatott népszerűvé a gyerekek körében. A gyermekek számára készült válogatásokból többnyire kihagyják a szerkesztők, válogatók.

Amint az elmondottakból kitűnik, nem adhatunk hiteles képet Andersen meseköltészetéről a meséiben megmutatkozó problémák elhallgatásával. Ezeknek a problémáknak forrása részben a kor volt, melyben a költő élt és alkotott, részben saját személyisége.

Költészetének előzményeit figyelemmel kísérhettük abban a rövid áttekintésben, melyben egyes meséinek forrását, mintáját ismertettük. Láthattuk, hogy motívumai olykor évszázadok, sőt évezredek mélységeiből, a mítoszok, legendák, mondák világából merülnek fel, az emberiség

gyermekkorának homályos messzeségéből, hogy gyönyörűségül és vidám vagy szomorú okulásul szolgáljanak a költő korának és az utána következő koroknak.

Am nem minősíthetjük merő véletlennek, hogy a dán költő éppen azokban az évtizedekben virágoztatta ki műfaját, melyet a romantika korszakának nevez az irodalom története.

Ez a korszak a népek nemzetivé válásának forrongó időszaka, melyben a költészet mohón kezdi kutatni előzményeit a népköltészetben, tanulmányozni saját múltját, hogy abból merítsen ihletet és erőt a tartalmi és formai megújuláshoz.

A Grimm-testvérek munkálkodásával egy időben a romantikus irodalom is felfedezi magának a mesét mint a romantikus mondanivalóknak adekvát műfajt. E. T. A. Hoffmann és a német romantika más jeles képviselői irodalmi rangra emelik, és az olvasóközönség ízlését már előkészítik a dán költő meséinek befogadására.

Nem kisebbítem Andersen költészetének a jelentőségét, mikor azt állítom, költőnk részben ennek a divatos áramlatnak köszönhette nagy népszerűségét. De tudnunk kell azt is, hogy nem emelkedhetett volna ilyen magaslataira műfajának, ha szülőhelye történetesen nem a mesékben, hagyományokban gazdag skandináv ország, ahol Hamlet királyfi s a trónbitorló Claudius élt (legalábbis a nép ajkán), ahol a tenger réges-régi kalandokról, hajótörésekről, vízi tündérekéről mesélt, s a lápok mélyén rút boszorkányok kavargatták mérgeiket az emberek megromlására.

De Andersen nem elégedett meg a szülőföld kínálta mesékkal. Alkotó éveinek négy évtizede alatt beutazta Európa országait postakocsin, vasúton és gőzhajón, megismerkedett a mesés Kelettel, Homérosz földjével, végighajózott a Dunán, megtekintette a viruló Pestet, hová éppen a Márk-napi országos vásár idején érkezett, láthatta a méltóságteljes Budát, a visegrádi romokat, és Vác városában lejegyzett egy mondát Szápári grófról, akit a török basa igába fogott. Járt többször Rómában, Firenzében, Párizsban; Weimarban hosszabb időt töltött az uralkodó herceg vendégeként. Megis-

merkedett költőkkel, muzsikussal (*Liszt, Schumann, Wagner*), Rómában találkozott híres-neves honfitársával *Thorvaldsemmel*, a szobrászzal, királyokkal és más előkelőségekkel. És mindenről feljegyzéseket készített. Élményeit színes és izgalmas útleírásban örökítette meg – „Költői bazár” címen, feldolgozta meséiben, novelláiban, valamint önéletrajzában.

És elégtételt vett magának azokon, akik nem értették meg őt, amikor még áruhában járt, s kíméletlen szatírákban pellengérezte ki a hazai „baromfiudvar” locsogó-fecsegő lakóit, akik nem ismerték fel a rút kis kacsában a majdani hatyút. Élete alkonyán szülővárosa díszkivilágítással és fáklyásmenettel ünnepelte immár világhírű szülöttjét.

Egyik művében – gyermekkoráról emlékezve – mesél egy kedves játékaról, egy ládikáról, melyben nagyító üveg mögött tájak, városok képeiben gyönyörködhetett. „Sokszor néztem én ezeket a képeket, és gondolatban besurrantam az épületekbe, de azt sohasem sikerült megtudnom, vajon a sarkon túl mit lehet látni.”

Andersen meséit olvasva úgy érezzük, mintha ezeknek a régi képeknek a régi utcáin vezetne bennünket kézenfogva, és megmutogatná nekünk mindazt, „amit a sarkon túl lehet látni”, ami mellett hiába megyünk el napról napra, csodáit csak akkor vesszük észre, amikor a meseköltő kalauzol bennünket ezekben a girbegurba utcácskába, szűk udvarokba, fagerendázatú, ódon házacskákba, elmúlt századok titkait tárja fel előttünk, régvolt kisfiúk, kis lányok játékait mutogatja meg, életre kelti a tárgyak világát, mely az ő szavára megtelik szeretettel, gyűlölettel, irigy acsarkodással, leheletfinom érzelmekkel, megnevetteti vagy megrikatja az olvasókat.

Bár a költő vallomásaiból az tűnik ki, hogy a gyermekkorában hallott meséket csak előgyakorlatokként értékeli, melye-

ket magasan túlszárnyalnak „eredeti”-nek minősített későbbi meséi, mihozzánk mégis közelebb állnak Andersennek azok a művei, melyek a népköltészet „tisztá forrás”-ából táplálkoznak.

Érdeemes meghallgatnunk Andersen összes meséi magyar fordítójának, *Hevesi Sándornak* ezzel kapcsolatos észrevételét:

„A tündérmesével szemben Andersennek van egy előnye és egy hátránya. Előnye az, hogy olyan finom lelki árnyalatokat, olyan aprólékos megfigyeléseket, olyan költői különösségeket visz bele a tündérmesébe, amely a nép kincseiből hiányzik. Viszont hátránya az, hogy az Andersen-féle mese egy költő egyén munkája, nem ment keresztül az idők retortáján, nemzedékek simító kezén, s így nem mindenütt mentes bizonyos irodalmi túltengéstől, bőbeszédűség-

tól, szószaporitástól, melyeket a népmesékről oly gyönyörűen lefaragott a idő.”

Hadd egészítsük ki ezeket a megjegyzéseket *Babits Mihály* szavaival, melyekkel Andersen meséit értékeli költészetének lényeges vonásait megvilágító módon!

„Az ő, erős, vaskos népmesével kevés rokonságot mutat Andersen, azt inkább csak artisztikus mutatóanyagként utánozza néha. Igazi gyökerei a német romantikához vonják, például Hoffmannhoz. De költészetének csúcspontját azok a mesék jelentik, melyek a modern városi élet intimitásait emelik valami finom és különös fantasztikum régióiba. Ez a modern, realiztikus kor meséje. Örökös veszedelme az allegória, mely a hitetlen idők legszegényesebb csodapótléka.” (Az európai irodalom története’).

A két véleményt kiegészíti *Viktor János* szellemes tanulmánya, mely *Rab Zsuzsa* Andersen-fordításainak előszavaként jelent meg 1959-ben.

„Andersen fantáziája szinte kizárólag műveinek formális kidolgozásában érvé-

Mint csúffá tett, kikoszorózott királyfi a kanász ócska gúnyjában, ő jelenik meg az olvasók előtt, a furfangos Kis Kolozs az ő nevében áll bosszút a kapzsi szomszédon. „A tűzszerszám’ obitos katonája az ő számára szerzi meg a föld alatti kincseket s a féltve őrzött királykisasszonyt a népi tündérmesék plebejus morálja szerint.

nyesült, abban a képességében, hogy megfigyeléseit mesteri módon tudta átültetni fiktív személyek, vagy akár megszemélyesített állatok és tárgyak életébe. Ami azonban elbeszélései tartalmát, mondanivalóját illeti, semmi sincs bennük, ami kitalálás, megkonstruált elem lenne... Mint egy lírikus, szüntelenül önmagát, saját élményeit tárja elé. Regényeiben éppúgy, mint meséiben, történeteiben... Életműve tulajdonképpen alig más, mint egy darabokra tördelt, rendezetlenül reánk maradt, lírikus önéletrajz.”

Ezt az életrajzot a rút kis kacsaról szóló meséjében önti klasszikus mese formájába. Ezzel a meséjével adja kezünkbe a kulcsot, mely költészetének megfejtését és összefoglalását teszi lehetővé az irodalmi elemzés számára, és megmagyarázza világraszóló sikerének titkát. Gyermekkorának nyomorúságáért, ifjúkora megaláztatásaiért, be nem teljesült szerelmeiért a mesék világában vesz magának elégtételt, hol szelíd humorral, hol fájdalmas iróniával, hol kíméletlen szarkazmussal jelenítve meg a „baromfiudvar” alantas világát, ahol csak fújolódo lenezésben volt része, míg egy szép napon a magasba emelkedve, ő maga teszi neveltség tárgyává a hápogó, gágogó, kotkodácsoló népséget.

Ez a gondolat foglalja össze Andersen egész költészetét. Mint csúffá tett, kikoszorozott királyfi a kanász ócska gúnyájában, ő jelenik meg az olvasók előtt, a furfangos Kis Kolozs az ő nevében áll bosszút a kapzsi szomszédon. „A tűzszerszám” obsitos katonája az ő számára szerzi meg a föld alatti kincseket s a féltve őrzött királykisasszonyt a népi tündérmesék plebejus morálja szerint. Ő kacagja ki a meztelen királyt a füttyögető utcagyerekekkel, a kínai császár szép hangú fülemüléjében a maga költészetének egyszerű igazságát juttatja megillető helyére a kicicomázott mesterséges madár divatos dalocskájával szemben.

Ime, ez a titka Andersen világsikerének.

*

Andersen példátlan népszerűsége a szecesszió évtizedeiben érte el tetőfokát. Gyermekek nőttek fel meséin, s a felnőtt

olvasók rajongva olvasták pompás humorú, olykor azonban érzélgősségbe tévedő novelláit, – azaz, ahogy ő nevezte – történeteit. Operát, filmet készítettek meséiből és lefordították körülbelül száz nyelvre. Népszerűségét az évtizedek nem törték meg: 1955-ben, születésének százötvenedik évfordulója alkalmából az egész világon ünnepeket rendeztek tiszteletére, és nemzetközi díjat alapítottak a meseirodalom kiváló alkotásainak jutalmazására.

A 20. század második felének ízlése már másképpen reagált Andersen meséire. A gyufaárus kisleány érzelmes történetét korunk már nem tartja a meseköltészet vitathatatlan remekének. Fenntartásait kifejezésre is juttatja többek között abban, hogy szövegét módosításokkal adta ki bizonyos, gyerekeknek szánt mesekönyvekben. Példa erre egy New York-i kiadás, mely megváltoztatta az elbeszélés tragikus végét: a kislány – miután megfagyott az utcán – másnap reggel egy meleg lakásban, kedves családi körben ébred fel. Egy francia kiadásban az angyalok énekszóval viszik fel a kislányt az Úr színe elé, ahol viszontláthatja szeretett nagyanyját. Egy másik amerikai kiadásban az átdolgozó jóvoltából a rendíthetetlen ólomkatona nem semmisül meg a kandalló tűzében. Az ólomszívet, valamint a papírtáncosnő csillogását a madarak és a pillangók felviszik az erdő legmagasabb fájának a csúcsára; ott ragyognak azóta is a gyermekek örömeire.

Erik Dal tanulmányában („Anderseni-ana” 1966.) olvashatjuk, hogy egy francia mesekönyv a Kis Kolozs és Nagy Kolozs meséjében a két agyonütött nagyanyát két agyonütött dajkával helyettesíti, hogy ezáltal enyhítse a mese durvaságát. Egyes fordítók ugyanebben a mesében a kikapós menyecskének udvarló egyházfit más személyekkel helyettesítik – kímélendő az olvasók vallásos érzületét. Más fordítások a költő természeti leírásait hagyják ki vagy rövidítik meg a meseszövegekben. A magyar fordítókat jó ízlésük megóvta az effajta hamisításoktól. A gyermekeknek készült kiadásokból inkább mellőzik azokat a meséket, melyeket nem tartanak alkalmasnak.

Mint már említettük, Andersen meséit mintegy száz nyelven olvassák a gyerekek, „miután Andersent a köztudat gyermekíróvá degradálta”, amint Hevesi Sándor idézett tanulmányában olvashatjuk.

Magyarországról több mint 50 kiadást tartott számon az Anderseniana 1966-os évkönyve. Azóta feltehetően újabb kötetekkel (ifjúsági válogatásokkal) szaporodott a kiadványok száma. Egyes meséit már a múlt század közepe táján olvashatták a magyar olvasók különböző fordítók-tól különböző folyóiratokban. Az első magyar Andersen mesekönyvet *Szendrey Júlia* válogatta és fordította. Ez a válogatás 1858-ban jelent meg nyomtatásban. Tizenhat mesét tartalmazott, köztük ‚A kanász’, ‚A királyleány és a borsószem’, ‚A szilárd cinkatona’, ‚A császár új ruhája’, ‚A kis gyufaárus lányka’ című meséket, melyek a költő 1835–1848 között kiadott kötetekben jelentek meg.

Andersen meséinek teljes anyagát Hevesi Sándor fordította le és adta ki 1923-ban Andersen költői munkásságát ismertető előszavával. 1959-ben Rab Zsuzsa fordításában jelent meg egy 71 mesét tartal-

mazó mesekönyv Viktor János előszavával. 1955-ben *Vas István* adott ki nyolc mesét tartalmazó válogatást ‚A rút kis kacska’ címmel, *Szántó Piroska* rajzaival – gyerekek számára. 1954-ben *Károlyi Amy* és *Ránki György* operának dolgozta fel egyik legnépszerűbb meséjét, ‚A király új ruhája’-t. Az Állami Operaház mutatta be ‚Pomádé király’ címen.

A dán költő legnagyobb dicsősége mégis az, hogy az egyszerű nép is befogadta meséinek néhány darabját saját ízléséhez és hagyományaihoz asszimilálva. Erről tanúskodik a ‚Kis Kolozs és Nagy Kolozs’ folklorizált változata, melyet *Kálmány Lajos*, a jeles mesegyűjtő jegyezte le Egyházaskéren, és adott közzé 1914-ben ‚Hagyományok’ című magyar népmesegyűjteményében. Későbbi gyűjteményekben más Andersen-mesék folklorizálódott változatával is találkoztunk.

Habent sua fata libelli. – Így élük a maguk életét a könyvek.

Petrolay Margit
titulus, munkahely

Vágyakozás a szekrény világából

Andersen a romantika korának szülötte, mely korban elfogadott volt, hogy a művészeknek különleges belelátásuk van a dolgok rendjébe, vagyis hogy a művészek fantáziájuk által képesek átlátni a világot és magasabb szintre eljutni a megismerés terén, mint arra az átlagember képes lett volna.

Andersen két város, két különböző szociális szféra, két világ és két külön korszak gyermeke. Mint ember, mint író a változások és a fejlődés különleges jelensége, s ugyanígy az önmaga értelmezésének, az önmagával meghasonult létforma megtestesülése is egyben.

Vegyük csak például szociális felemelkedését: ennek az útnak közvetlen motívumai fellelhetőek sok meséjében, regényeiben és szindarabjaiban. Ezek mind gazdag forrásai az új bonyolult identitásnak, feloldatlan, megoldatlan traumáknak. Ander-

sen egész élete során az elismertséget áhította, miközben önmagát kiválasztottnak tekintette. Mindenekelőtt úgy tartotta, ő a sors fia. Erősen hitt istenben, s úgy gondolta, ő az életének, sorsának irányítója.

A két város, melyek a legnagyobb szerepet játszották életében, szülővárosa, Odense és Koppenhága, ahol élt és alkotott felnőtt életének nagy részében. Odensét 14 évesen, 1819-ben hagyja el, hogy szerencsét próbáljon a fővárosban, Koppenhágában. Egy pár évig énekesként és színészként próbált érvényesülni, írt szín-